

A palabra constrúe igualdade

res inmaduros, en comparación co resto dos mamíferos, pero o noso cerebro está preparado para aprender moi rapidamente e assimilar nuns poucos meses algo tan sumamente complexo como a linguaxe humana.

A linguaxe é a ferramenta intelectual máis potente, a que nos define fronte a outros animais. Con ela apreendemos o mundo e incorporamos ao noso pensamento unha enorme cantidade de informacións. Antes de que entremos pola porta da escola, xa temos recibido moita información que configura os estereotipos de xénero.”.

O comportamento das mulleres e homes que nos rodean (as tarefas que realizan, como se comportan, como falan) é un dos primeiros *mestrados* que realizamos nas nosas vidas e que nos deixa unha fonda pegada. Así, moitas das “preferencias” que van amosando as nenas e os nenos non son algo natural, biolóxico, senón que son froito dunha aprendizaxe que se fai en sociedade, desde o minuto cero da nosa existencia.

LINGUA PLÁSTICA

Nun planeta asfixiado polos plásticos fabricados polos seres humanos, esquecemos o significado orixinario desta palabra de orixe grega. Plástica é aquela materia que resulta fácil de moldear e non hai nada máis doado de moldear que a lingua.

Estamos afeitas a percibir as linguas como realidades monolíticas e, en grande medida, propiedade dunhas institucións que están maioritariamente copadas por varóns. Mais o inmovilismo académico non se corresponde coa realidade cambiante das mesmas.

A transformación dos significados de palabras como vacilar ou rato é algo que non nos chama en absoluto a atención, ben é verdade que os novos significados veñen sumarse aos que xa

REVISTAGALEGA
DE EDUCACIÓN
PUBLICACIÓN DE NOVA ESCOLA GALEGA

ISSN: 1132-8932

Páx. 49-52

Isabel González Avión

IES Fermín Bouza Brey -
Vilagarcía de Arousa

gonzalezavion@edu.xunta.es

SERES SOCIAIS

Na sociedade actual existe un enorme interese por exaltar o individualismo. Esta é a causa de que nos custe tanto vernos como seres sociais protexidos e formados pola comunidade humana á que pertencemos, pero tamén condicionados por ela. En consecuencia, hai moita xente que cre que os seres humanos fabricamos os nosos gustos e preferencias, os nosos valores e forma de ver o mundo da nada, cando a realidade está moi lonxe de ser así. Non vivimos como animais solitarios, illados de toda influencia.

A psicoloxía evolutiva fainos saber que a aprendizaxe humana comeza desde os primeiros momentos da vida. Cando nacemos somos uns se-

se posuían e entran dentro do fenómeno que chamamos polisemia. A nivel fónico ninguén se pregunta que pasa coa palatal lateral /ʎ/. Na actualidade ninguén pronuncia así o que representamos co dígrafo ele dobre. Porén, non existe preocupación nin reacción contraria a este fenómeno evolutivo. Paradoxalmente, hai sectores amplos da sociedade, mesmo das capas máis ilustradas, que son enormemente resistentes a aceptar as transformacións lingüísticas precisas para superar a misoxinia que se nos transmite e que reproducimos a través da lingua.

Moito se ten falado tanto na Lingüística como na Filosofía sobre a relación entre linguaxe e pensamento. Tamén a Psicoloxía achega estudos, teorías e reflexións sobre esta estreita relación. Tanto a dimensión social da linguaxe como a psicolóxica poñen de relevo a importancia que as linguas teñen para expresar e moldear concepcións sobre a realidade, para configurar formas de pensar -ideoloxía, a fin de contas-.

Que difícil é construír unha verdadeira conciencia ecolóxica cando a única palabra que coñecemos sobre a biodiversidade é *biodiversidade*... Sabemos distinguir unha árbore dun paxaro, pero non un salgueiro dun freixo ou dun amieiro. Mesmo hai a quen tanto lle ten un piñeiro coma un castiñeiro ou un carballo. A calquera ave mariña lle chamamos gaivota e somos incapaces de ver pirlas, charrãs, gavitas, cullereiros, garzas ou corvos mariños. Están aí, na nosa beiramar, pero non os vemos porque non sabemos sinalalos, por iso o cerebro ignóraos.

Eis o que acontece con máis da metade das persoas. Invisibilizámolas a través da lingua. Non existen nas nosas construcións intelectuais porque non as nomeamos. Probablemente a reflexión do parágrafo anterior a

moita xente lle resulte interesante, pero quizais unha parte desas mesmas persoas ridiculice o afán do movemento feminista por desterrar marcas sexistas da linguaxe.

Neste sentido reflexionaba a profesora Aurora Marco no artigo *O reto da igualdade. Por un uso non discriminatorio da linguaxe*, que forma parte do libro publicado pola Universidade de Vigo en 2007 titulado *O reto da igualdade. Feminismo, xénero, universidade*: “A invisibilidade do feminino, co uso de enunciados como “Un home, un voto” ou “Os alumnos aproveitaron moi ben a actividade”, leva consigo a idea implícita de que o importante é o masculino. Deste xeito, tanto homes como mulleres, interiorizan que estas son menos relevantes.”

A RAE E A LINGUAXE INCLUSIVA OU NON SEXISTA

Tense feito notar o paralelismo entre as discriminacións lingüísticas e a discriminación das mulleres. Sen quereremos afondar nas posibles similitudes, si queremos subliñar a simplista pero efectiva estratexia de converter á oprimida en perigosa opresora, ao privilexiado e hexemónico en coitada vítima dunha terríbel inxustiza inédita na historia da humanidade... Así, cando nos anos 80 comezaron as emisións da TVG e a xente tiña oportunidade de escoitar dobradas ao galego as voces dos personaxes das teleseries ou das películas, a dobraxe ao noso idioma foi albo de moitísimas mofas. Do mesmo modo, o uso dunha linguaxe non sexista ridiculízase, mesmo se rexeita por parte das institucións académicas. Pero non podemos esquecer que as Reais Academias son entes formados maioritariamente por homes e, concretamente no caso da Española, homes conservadores, afíns aos poderes económicos e mediáticos e/ou aliñados coas posturas máis retardatarias

da sociedade. Isto explica a flexibilidade para asumir cambios como “amóndiga” e a rixidez para admitir femininos de profesións.

Na edición do Dicionario da RAE de 2001, lexitimábase para designar as profesións das mulleres o uso das formas dos substantivos en masculino. Por exemplo: «Cristina es abogado (ou arquitecto, ingeniero, médico, perito...)». É o *Diccionario panhispánico de dudas* de 2005 o que sinala como incorrecto ese uso e elimina as formas en “-o” para o feminino das profesións.

Mesmo en 2019, Elena Hernández, directora do departamento “Español al día” da RAE, defendía o uso do masculino xenérico como mecanismo inclusivo para aludir a colectivos formados por homes e mulleres e criticaba moitas das propostas realizadas dende o movemento feminista en tal sentido.

Queremos facer notar que na RAE só hai 6 mulleres dun total de 46 integrantes. Cando aínda estaba viva a científica Margarita Salas, a porcentaxe de académicas era dun 15%.

O SEXISMO NA NOSA LINGUA

Tense falado abundantemente no pasado do matriarcado da sociedade galega. A antropoloxía e o feminismo xa hai moitos anos que rexeitaron esta falsa idea sobre a nosa sociedade. Claro que Galiza é patriarcal. Foino no pasado e segue a selo na actualidade. E a lingua así o reflicte.

Un dos mecanismos a través do que se expresa o sexismo na linguaxe é o dos falsos pares, ou sexa, parellas de palabras en que a oposición de xénero gramatical non expresa unha oposición de xénero social, senón outro tipo de contidos en que o masculino ten un significado neutro ou positivo mentres que

o feminino imprégñase de connotacións pexorativas. Pois ben, en galego é dificultoso atopar exemplos tan nidios e transparentes como o famoso *zorro/zorrra*, do castelán. Precisamente *raposo/raposa* en galego expresan un contido moito máis neutro. Como substantivo, ademais de referirse ao animal tamén ten o significado de “persoa astuta”, segundo a RAG.

Para atopar matices pexorativos temos que buscar *lagarteira/o*. Como substantivo refírese a unha ave de rapina, pero como adxectivo referido ás persoas ten a seguinte definición: “Que actúa con astucia ou mesmo con malicia, para beneficiarse ou tirar partido de algo”. Se procuramos a palabra *lagarto* encontraremos a seguinte definición: “Réptil da familia dos lacértidos, do que existen varias especies, que presenta cores entre o marrón e o verde.” Mais, se buscamos *lagarta* atoparemos: “Mu-

ller maliciosa”. Velái un exemplo de falso par. Aínda que hai que recoñecer que non é doado atopar máis exemplos que non sexan claramente influencia do castelán, si que temos que subliñar unha connotación negativa en moitas palabras que designan animais cando están expresadas en feminino: “parir coma unha coella” é unha expresión despectiva que equipara as mulleres prolíficas con este animal pola súa consabida fecundidade. Ser unha *porca* ou unha *porcona* pode facer referencia a unha persoa ou actividade que ten falta de limpeza, mais tamén pode ter, en feminino, connotacións negativas morais, en xeral, e sexuais, en concreto.

O caso da palabra *fulana* tamén exemplifica este mecanismo sexista da lingua. Entre as varias acepcións, está a de “prostituta”. Mais a palabra “tía” ten en galego numerosos significados entre os que non atopamos

este. Porén, no *Diccionario* da RAE, si que *tía* aparece definida como “prostituta”.

No que di aos femininos das profesións, a normativa do galego, precisamente por ser unha realidade relativamente recente, non estivo marcada por unha mentalidade ancorada en supostos misóxinos, de xeito que, desde os comezos do proceso de elaboración do estándar na década dos 80, estableceuse a flexión de xénero para todas elas: avogada/avogado, médica/médico...

Non queremos deixar de sinalar que as mulleres non conforman nin un cuarto do pleno da RAG. Son un 23%. A cifra é superior á da RAE, pero aínda estamos lonxe da paridade. Na directiva da RAG as mulleres chegan ao 40%, aínda que os dous postos máis importantes e de maior visibilidade pública están desempeñados por varóns.

LINGUAXE INCLUSIVA E ECONOMÍA LINGÜÍSTICA

Un aspecto que presenta moita maior complexidade para o uso dunha lingua inclusiva ou non sexista é o da solución morfosintáctica para a utilización de xenéricos. A defensa da neutralización en masculino ten unha argumentación que non se sostén se non é dende posturas de defensa absoluta da hexemonía masculina. Os que pretenden obrigarnos a sentirnos incluídas dunha maneira natural e aproblemática nese masculino xenérico son os mesmos que soben polas paredes cando os convidamos a sentirse incluídos dun xeito natural e aconflitivo no feminino xenérico.

Son moitas as solucións que se achegan e existen numerosas guías oficiais ou editadas por sindicatos e organizacións feministas que propoñen criterios para evitar un uso discriminatorio e invisibilizador das mulleres na linguaxe. O uso de auténticos xenéricos como *veciñanza*, *profesorado*, *alumnado*, *ciudadanía*, *seres humanos* é o máis destacado. Mais en numerosas ocasións temos que botar man da duplicación do substantivo coa súa correspondente flexión de xénero, coa conseguinte falta de economía da linguaxe que iso supón. Canto máis antieconómica lingüísticamente, menos éxito vai ter unha solución.

As fórmulas que teñen máis suceso son moi heterodoxas dende unha perspectiva ortográfica. Este é o caso de *amig@s*, ou *alumn@s*. Na actualidade tamén hai quen emprega *todes* ou *todxs*, mesmo *tod_s* como solución. Sen querermos cuestionar ningunha delas, parece claro que non son susceptíbeis de ser incorporadas doadamente á linguaxe falada (problema) e que non parece previsíbel que vaian ser admitidas nunha linguaxe formal. Si que podemos velas nas redes sociais, ou sexa, en canles que teñen un carácter

de extraoficialidade, de privacidade. Non acontece o mesmo cos documentos de organismos oficiais ou de entidade e asociacións. Nunha convocatoria dun Claustro de profesorado, nunha autorización para participar na saída dunha actividade complementaria ou no proxecto dunha Biblioteca escolar, non parece adecuado empregar este tipo de solucións. Mais a economía da lingua pide a berros que deixemos de dicir “as alumnas e alumnos orientadas/os por profesoras e profesores...” ou “as escritoras e escritores, as lectoras e lectores, as editoras e editores son distintos axentes do sistema literario”.

O noso idioma, tan amante das flexións de xénero, presenta un reto difícil de solucionar. O tempo e as persoas usuarias da lingua acabarán por definir cal é a opción que triunfe. Dende a nosa modesta opinión, todos os esforzos por eliminar o sexismo da linguaxe, por deixar de invisibilizar, ignorar, facer desaparecer, á metade dos seres humanos, son benvidos. En todo caso, nós somos partidarias a nivel escrito de empregar fórmulas como @ e outras, na linguaxe informal; empregar auténticos substantivos xenéricos, cando for posíbel, e empregar o feminino xenérico para non abusar da duplicación da raíz dos substantivos e adxectivos, tanto na linguaxe oral coma na linguaxe escrita.

Alguén pode dicir que isto é unha discriminación á inversa ou que é unha maneira de lle dar a razón a que defende a neutralización en masculino.

Ao longo de moitísimo tempo e mesmo na actualidade o estado da cuestión está no punto contrario. Moitos séculos terían que pasar neutralizando en feminino para que os varóns tivesen motivos para sentirse minorizados... De feito, sería desexábel que nun futuro se empregasen indistintamente as neutralizacións en

feminino e masculino. Hai un camiño moi longo que andar para visibilizar e recoñecer as mulleres dentro da sociedade. Claro que é importante romper os numerosos teitos de cristal que aínda existen hoxe, pero sen esquecer que hai un labor prioritario se non queremos que certas actuacións queden como acenos grandilocuentes. O teito é importante, pero máis importante son os cimentos e a linguaxe é a base do pensamento.

Teñamos presente a importancia de eliminar os nesgos sexistas do noso xeito de falar. As nenas existen, as mulleres existimos. Contribuamos a que a linguaxe non nos negue. É un camiño longo e, por veces incómodo, pero cantas veces as cousas xustas e necesarias son as máis incómodas! ■